

ҚАЗАҚ ҚАҺАРМАНДЫҚ ЭПОСЫ СЮЖЕТТЕРІНІҢ ГЕНЕЗИСИ

*Мамыт А.А.¹

¹Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті
Қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты, Шымкент, Қазақстан
amangeldi_65@bk.ru

Аңдатпа. Мақалада «Алпамыс батыр», «Қобыланды батыр», «Ер Тарғын», «Қамбар батыр» сияқты қазақ батырлық эпосының ең атақты шығармаларының ерекшеліктері қарастырылып, ондағы оқиғалар ең алдымен тарихи тұрғыдан, бүкіл ел үшін маңыздылығы жағынан сипатталған. Мақала мақсаты – батырлық эпосқа тән үлгілерді, сюжеттік желілердің ерекшеліктерін, шығармалардың жазылу, таралу тарихын сипаттау. Жұмыстың идеясы батырлық эпос жанрына тән жалпы заңдылықтарды көрсетіп қана қоймай, сонымен бірге әрбір батырлық жырдың қазақтың ауызша халық шығармашылығындағы орнын көрсету болып табылады.

Ғылыми зерттеудің ғылыми және практикалық маңызы бар. Ғылыми мәні бір жанрдағы шығармаларды тұтас теориялық қабылдауда, әрбір шығарманың қазақ халқының ауызша шығармасындағы орнын көрсетуде. Жұмыстың тәжірибелік маңызы қорытындыларын мектептегі және университеттегі әдебиетті оқыту тәжірибесінде, халық тарихын оқытуда, мәтінтану пәнін оқытуда пайдалануда.

Мақала әр уақытта әр халықтан, әр түрлі дереккөздерден жазылып алынған, сондай-ақ кейінірек жарияланған батырлар жырының мәтіндерін әдеби, тарихи, хронологиялық, текстологиялық талдауға арналған. Батырлық эпостың қазақ халқының ғана емес, Орта Азияның, Ресей және басқа да халықтардың шығармаларын талдау негізінде сюжеттік желісінің ортақтығы, сол бір тарихи-мәдени оқиғалардың бейнеленуі туралы тұжырымдар жасалады. Жұмыстың кейбір ережелерін растау үшін автор статистикалық деректерді ұсынады.

Әр батырлық жыр мақалада жан-жақты қарастырылады. Мысалы, Қобыланды туралы эпосқа сілтеме жасай отырып, автор мынадай мәселелерге тоқталады: «Қобыландының» көптеген нұсқалары болуы, Қобыланды туралы жырдың 29 нұсқасы туралы; аңызға айналған сюжеттің басы оғыз-қыпшақ дәуірінен бастау алатыны. Сюжеттің негізі қыпшақтар мен қызылбастардың ежелден келе жатқан қарым-қатынасы, қызылбастардың қыпшақтарға жасаған қатыгездігі деген пікір бар. Негізгі баяндау желісі осындай ерлік шайқастарға құрылған.

Қобыланды батыр тарихи тұлға ма, әлде ойдан шығарылған кейіпкер ме деген мәселе де шешімін табуда. «Қобыланды батыр» жыры рулық эпос ретінде туып, бірте-бірте халық жырына айналған деген тұжырым жасалады.

Басқа да «Алпамыс батыр», «Ер Тарғын», «Қамбар батыр» шығармаларына қатысты да дәл осындай толық мәлімет берілген.

Тірек сөздер: батырлық эпос, тарихи жыр, сюжет, әңгіме, нұсқа, әңгімеші, қазақ ауыз әдебиеті.

Негізгі ережелер

Эпос өмірде болған оқиғалардың желісін, яки хронологиясын сол қалпында қайталайтын деректі шығарма емес. Қаһармандық эпос сюжеттерінің желісіне тарихи оқиғаның халық армандаған тұстары негіз етіп алынады.

Кіріспе

Қазақ батырлық эпостарынан көпшілікке кеңінен таныс «Ер тарғын», «Қобыланды батыр», «Алпамыс батыр», «Қамбар батыр» нұсқаларының көркемдік бітімі мен сюжеттік құрылымынан классикалық батырлық жырларға ортақ өрнектердің толығырақ байқалатынын зерттеушілер айрықша мән беріп келеді. Аталған жырларға негіз болған сюжеттік желілердің шығу тегі ғылыми зерделенеді.

Материалдар мен әдістердің сипаттамасы

Жұмыста батырлық эпостың әр уақытта әр адамнан, әр түрлі дереккөздерден жазылып алынған, сонымен қатар кейінгі кезеңде жарияланған нұсқаларына әдеби, тарихи-хронологиялық, текстологиялық талдаулар жасалған. Зерттеу материалы ретінде Қобыланды, Алпамыс, Ер Тарғын, Қамбар батыр жырларының алуан нұсқалары қарастырылады.

Нәтижелер мен талқылау

«Қобыланды батыр» ел арасына кеңінен тараған және сүйсініп тыңдайтын жырының бірі. Халық ақындары Қобыланды батырдың атымен байланысты аңыздарды кейде қысқа түрде, кейде ұзақ көлемде жыр етіп, ұрпақтан ұрпаққа қалдырып келген. «Қобыландының» әлденеше нұсқасы, версиялары бар. Солардың ішінде ең көлемді, көркемділері: Марабай, Мергенбей, Айса, Нүрпейіс варианттары. Сонымен қатар, Қобыланды туралы өлең-аңыздар Қырым татарлары мен Қарақалпақ елдерінде бар. Бірақ, ең толық үлгілері «батырлық эпос» деп ауыз толтырып айтуға жарарлық, қазақ тіліндегі нұсқаларда эпостың ертегілік сарынмен қатар нақты тарихи арқау кездеседі.

Сюжеттегі басты аңыздық жеклі оғыз-қыпшақ дәуірінде туған. Қобыланды батыр эпосының көпке мәлім 29 түрлі нұсқасы бар десек, солардың ұйытқысы Марабай нұсқасындағы сюжет болып табылады. Мұнда Қобыланды батырдың қияттармен бірге, Қызылбастың ханы Қазан саларды, онан кейін Көбіктіні ажал құштыруы, Қарлыға сұлуды олжа етуі, ақыр соңында өзі елден жырақта жүргенде халқына шабуыл жасаған Алшағырмен шайқасып, жұртына азаттық алып беру оқиғалары бейнеленеді.

«Қобыланды батыр» жырында рулық дәуірге тән түсініктер көптеп ұшырасады. Жыр ислам діні қазақ даласына келмей тұрған кезеңде туғандықтан, онда шамандық ұғым іздері айқын. «Қобыланды батыр» жырының бір нұсқасын Ыбырай Алтынсарин өзінің хрестоматиясына енгізген. Оны Марабайдың айтуы бойынша хатқа түсіріп, «Тайбурылдың шабысы» деп атау қойған. Жырдың мұнан басқа көркем үзінділері Кеңес үкіметіне дейінгі кезеңде «Дала уалаяты», «Туркестанские ведомости», «Тургайская газета», «Труды Оренбургской научной комиссии» мерзімдік басылымдарда жарық көрді.

1914 ж. Қазан қаласында Тұяқбайдың нұсқасы, ал 1922 ж. Ташкентте белгілі фольклор жинаушы Ә.Диваевтың хавтқа түсірген нұсқалары басылды.

Ә.Диваев жинаған варианты осы уақытқа дейін оқулықтар мен көптомдықтарға енгізіліп келді. Ұлы Отан соғысынан кейінгі жылдарда М.Ғабдуллин «Қобыланды батыр» жырына арнайы ғылыми талдау жасап, докторлық қорғады. Осы тақырыпта монография жариялады. Ғалым жырдың 15 нұсқасына жан-жақты талдау жүргізді [1,5].

«Қобыланды батыр» эпосына қатысты бірнеше ғылыми еңбек жазған ғалым М.Әуезов болды. Одан соң жырдың түрлі нұсқалары туралы С.Мұқанов, Б.Кенжебаев, Е.Исмайлов, Қ.Жұмалиев айналысты. Аталған ғалымдар «Қобыланды батыр» эпосын зерттеп, ғылыми журналдарда мақала, сондай-ақ оқулық немесе оқу құралдары түрінде жарыққа шығарды. Авторлар көбіне өз еңбектерінде жырдың көркемдік бітіміне көңіл бөлді. Сондай-ақ жырда суреттелетін оқиғалар қай кезеңде болған деген түйінді мәселе төңірегінде ой қоғады. Осыған байланысты алғаш ғылыми пікір білдірген М.Әуезов: «Қобыланды батыр» жыры ХҮІ ғасырда туды, оған осы күнгі Татар республикасының астанасы Қазан қаласын орыс патшасы Иван Грозныйдың 1552 жылы өзіне бағындырып алуы себеп болды», - деп көрсетті [2, 92]. Тарихи негіз етіп жырдың түрлі нұсқаларында кездесетін Қазан қаласының аты аталуын алға тартты.

«Қобыланды батыр» эпосының қай дәуірдегі тарихи оқиғаға орай туғандығы туралы ұзақ уақыттан бері жалғасып келе жатқан пікірдің дені осыған ұқсас. «Қобыланды батыр» жырының түгел нұсқаларын мазмұнына байланысты зерттеп, жалпы мазмұнын тарихи оқиғалармен салыстырсақ, жыр сюжеті қыпшақтардың қызылбастармен бір кезеңдегі қарым-қатынасын, қызылбастар тарапынан қыпшақтарға жасалған қиянаттар мен жаулық әрекеттердің бейнеленгені анық. Жырдағы оқиғалардың басты желісі тарихи дәуірдегі ерлік жорықтарды суреттеуге құрылған.

Жырдың көптеген варианттарының сюжеттерінде Қобыланды Қызылбастармен соғысады. Бұған «Қобыланды батыр» жырының кез келген нұсқасынан мысал келтіруге болады. Дәлірек айтар болсақ, Мергенбай нұсқасында қаһарманмен шайқасатын Қызылбастың қас батыры Қазан деп баяндалады. Бұл жырда былайша бейнеленеді:

«Қызылбастың елінен,

Қазан деген ер шықты.

Жөн білмеген шер шықты...» [1, 76].

«Қобыланды батыр» жырының негізгі сюжеттік желісіне арқау болған Қызылбастардың қыпшақтарға қарсы жаугершілігі тарихи оқиғалардың ізімен туған деген тұжырымға діни әңгімелер дәлел. «Қобыланды батыр» жырының ХҮІ ғасырда тумағандығына дәлел жеткілікті. Оны айғақтайтын ХІҮ ғасыр орта шенінде құралған Алтын Орда дәуірін елестететін әңгімелер мен жырлар кездеседі. Бізге жеткен осы мазмұндағы әңгімелер мен жырларда: «Ертеде Қобыланды деген қарт болыпты», сондай-ақ осы кезде «Қобыланды өте қарт адам еді» делінеді. Бұған қарағанда, Қобыланды туралы аңыз-әңгіме, жырлардың шығуы Алтын орда кезінен бұрын болған. Дәл осы әңгімелерге сүйенсек, Қобыланды батыр тарихта болған адам ба, әлде қиялдан туған көркем образ ба деген сауал көлденең тұрады.

Батырлық эпосты зерттеушілер Қобыланды өмірде болған тарихи тұлға деп көрсетеді. Оның дәлелі ретінде «Қаракыпшақ Қобыландыда нең бар еді, құлыным» деп келетін аңыз-әңгімені алға тартады. Сонымен қатар Елек елдімекенінен 40 шақырымдай жердегі Қобыланды бейіті, Орынбор жақтан Маңғыстау бағытына жүретін жол бойында Қобыланды атындағы бекеттің кездесетінін куәлік етеді. Айтылғандарға сүйене келіп, Қобыландыны тарихта болған адам деп дәлелдейді. «Қобыланды батыр» жыры тайпалық эпос түрінде туып, бірте-бірте жалпыхалықтық жырға айналған. Жырда көптеген кезеңдердің оқиғалары бір-бірімен араласып кеткен. Жырда кездесетін жер-су атаулары мен адамның аттарын зерделеп, замандарын ажыратуға болады. Жырда кездесетін ертегі сарыны Басин қатон, Көктім аймақ оқиғалары сюжет әуелде Алтай мен Ордос жерінде пайда болғанын, оқиға желісі Түрік қағанаты заманынан бастау алатынын көрсетеді. Бұл жайлардан байқайтынымыз, «Қобыланды батыр» жырында бір ғана дәуір оқиғасы емес, түрлі тарихи кезеңдердің қосындысы бар. Бұл жыр қазақ халқының көне тарихын барынша толығырақ қамтиды [3,139].

«Көрұғлы», «Алпамыс» жырларының ерте заманда селжүктер жазбасын түсіп, «Қобыланды батыр» жырының түспейтін себебі – ол көбінесе көшпелі тайпалар арасында айтылған. Әйтпесе, жоғарыда атап өткеніміздей, бұл жырлардың шыққан заманы бір. Аты мен заты бөлек болса да, бұл сюжеттер бірі өзбек («Алпамыш»), бірі Таяу Шығыс, Кавказ («Көрұғлы»), бірі қыпшақ сюжеті болып қалыптасқан. Барлығы да оғыз дәуірінің ұлы сюжеттері. Сол үшін сюжет бүкіл Орта Азия, Кавказ халықтарына ортақ.

Сюжеті көне дәуірде пайда болған, нұсқалары көп, көркем эпостардың бірі және бірегейі – «Алпамыс батыр». Аталған эпос Орталық Азия елдеріне ортақ рухани мұра. Оны кезінде зерттеуші-ғалымдар В.М.Жирмунский, Х.Т.Зарифов жазған[4].

«Алпамыс батыр» жырына арқау болған сюжеттік желі «Қорқыт ата кітабында» кездесетін оқиғалармен сарындас. Мысалы келтіретін болсақ, Бәмсі – Алпамыс, Бәну Шешек болса, ол – Гүлбаршын. «Алпамыс батыр» жырындағы сюжеттік желі ертеректе туғанын дәлелдейтін белгілердің бірі – жырда жиі кездесетін шамандық ұғым-түсініктер. Бұл жыр – халқымыздың тамыры терең рухани мұрасының бірі.

Қазақ батырлық жырларын зерттеуші ғалымдар «Ер Тарғын» эпосының сюжеті ноғайлы заманында пайда болды деп көрсетеді. Өйткені жыр сол тарихтан белгілі дәуірдің қоғамдық қатынастарын бейнеленетінін айғақ етеді. Жырда суреттелетін кейіпкерлер шынайы өмірде болғандығын дәлелдейтін тарихи мәліметтер жоқтығынан образдарды көркем бейне деп қарайды.

Бұл жырдың ең көркем нұсқасы болатын. Оған проза көбірек қосылған. Жыр оқиғасында адам аттарында біршама өзгешеліктер бар. Ә.Диваев нұсқасында Тарғын Қаратау қазақтарынан шыққан батыр, ол ханның бір биін өлтіріп, Қырымға қашып барады. Қарқаралы уезінің тұрғыны Н.Нұрғалиев нұсқасында (1836) Тарғын – Астрахан ханы Ғұмардың қол астындағы батыры. Ғұмардың баласы – Шорман. Тарғынға һаман (Куман) байдың Ғайнижамал атты қызы ғашық болады. Оған Шорман таласады. Шорманды Тарғын өлтіріп,

қызды алады. Гурьев облысынан жазылып алынған Зердебай Бекарыстанов нұсқасында Тарғын – Қосы деген кедей баласы. Малтақан Бекетұлының вариантында Тарғын Созақ жеріндегі Айырқалпақтан бата алып, Қырым ханына барады. Арғы жағы Марабай жырының ізімен дамиды. Тарғын торғауыт Домбауыл батырды жеңеді. Осы Домбауыл образы «Қорқыт ата кітабында» да кездеседі.

Марабай жыры толық әрі көркем. Көпшілікке мәлімі де осы нұсқа. Мұнда Тарғын қырым ханы Ақшаханның қызын алады, ханзадаға қалмақтан Шаған бойын алып береді. Мұрат Құсниев нұсқасында Тарғын – Арғынбектің баласы. Асылы, ол Естеректен тараса керек. Сонда Тарғын Алшағырға жақын болмақ. Едіге, Мұса тұқымдары өзара қырқысады. Ұсақталу, азғындау – сол дәуірлердің басты бір суреті.

Сюжеті ертеде туып, қазақ арасына көп тараған жырдың бірі – «Қамбар батыр». Қазақ фольклорында эпостың шамамен 15-тен аса нұсқасы кездеседі. Оның басты нұсқаларының бірі – Бектемір жырау нұсқасы. Эпос тұңғыш 1888 ж. Қазанда жарық көрді. 1876 жылы «Киргизская хрестоматия» атты жинақ бастырған И.Н.Березин қолжазбаларынан жырдың прозамен айтылған қысқа бір нұсқасы табылды. Бұл – ертегілік вариант. 1903 ж. осы нұсқа «Тоқсан үйлі тобыр» атауымен Қазан қаласындағы ағайынды Каримовтар баспаханасында қайтадан жарыққа шықты. Ол кейінгі көптеген жыраулардың аузына ілінген. Соның бірі – Р.Мәзқожаев жырлайтын «Кедей Қамбар» дастаны. 1922 ж. Әбубәкір Диваев Ташкент қаласында «Қамбар батыр» жырының тілі көркем, идеясы тартымды әрі толығырақ нұсқасын бастырады. Ол 1933, 1937, 1938 жылдары С.Сейфуллин, С.Мұқанов, М.Әуезов бастырған көптеген батырлық жыры жинақтарына еніп жүрді. 1957 жылы жеке жинақ басылып шықты. Бұдан басқа жырдың Б.Нұрымжанов, Ш.Қошқарбаев, Н.Баяндин, Мақамбайұлы Бармақ, Қалқай ақындар жырлаған варианттары бар. «Кедей Қамбар» жыры, оның музыкалық мақамдары 1959 жылы Қазақ ССР Ғылым академиясының баспасы шығарған «Қамбар батыр» жинағына орыс-қазақ тілдерінде енгізілген. Мұны баспаға әзірлеген Н.С.Смирнова мен М.Ғұмарова. Ә.Диваев нұсқасы, «Кедей Қамбар» жыры Сыр бойынан жазылып алынған. Дастанның Омбы, Қарағанды, Павлодар, Жетісу жерлерінде айтылған варианттары да көп. Мысалы, Мұқамбайұлы Жетісу ақыны. Жырдың тұңғыш рет баспа көруі ХІХ ғасырдың аяғы, ХХ ғасырдың бас кезі. Алайда, тек Кеңес дәуірінде ғана дастан көпшілікке кең тарап, танымал болады. «Қамбар батыр» жыры ең алғаш аңыз түрінде айтылған. Сондай аңыздың бірін Сыр бойынан Л.Мейер жазып алып, 1865 жылы «Киргизская степь Оренбургского ведомства» деген журналда бастырған. Осы жыр сюжетінде Сыр бойындағы Алтыасар қызы Назымды Қамбар қалмақ ханынан құтқарады. Назымды зорлап алмақ болған тойға Қамбар келіп, хан маған қызмет істесін дейді. Бірақ хан үш күн кешігіп келеді. «Неге кешіктің?» деген ханға ол: «Жолай құладың ілген үйрекке қаршығаның, төбет алған киікке тазының зорлық жасап, төрелік сұрағанын, олжаны құладың мен төбетке алып бергенін айтады. Қамбар ханды өлтіріп, Назымға үйленеді. Алтыасар біздің дәуірімізге дейінгі ІҮ-ІІ ғасырларда Сыр бойына келген хұн, кидарит (кердері) тайпаларынан қалған

кала делінеді. Олай болғанда аңыз хұндар дәуірінен бері өмір сүрген болады.

Жыр сюжетіндегі аңшылықтың суреттелуі шығу тегі әріде жатқандығын білдіретін дерек екені айқын.

Қорытынды

Белгілі эпостанушы Ш.Ыбыраев: «Батырлық жыр айнала қоршаған дүниенің тылсым күштерін білуді, қалыңдық үшін күресуді дәріптемейді, ел қорғау, жерін жаулардан азат ету идеясын алға ұсынады... Әсіресе, көркемдік жинақтаушылық сипаты бар «қалмақтар», «қызылбастар» дейтін ұғымдар маңызды қызмет атқарады» [5,77], - деп жазады. Шынында да қаһармандық эпос халық санасында өшпес із қалдырған кезеңдердің оқиғаларын эпикалық дәстүр аясында жинақтап ұрпаққа жеткізуші көркем шежіре қызметін атқарған. Сондықтан белгілі бір сюжеттердің генезисі туралы сөз қозғағанда осы ерекшелік басты назарда болуы шарт.

ӘДЕБИЕТТЕР

- [1] Батырлар жыры. I том. – Алматы, 1986.
- [2] Таң // Семей . – 1925. – №1; Литература и искусство Казахстана// – Алма-Ата. – 1939. – № 8-9; Литературный критик// Москва. –1939. – №1.
- [3] Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. – Алматы, 1987.
- [4] Жирмунский В.М., Зарифов Х.Т. Узбекский героический эпос. –Ташкент, 1949
- [5] Ыбыраев Ш. Эпос әлемі. Қазақ батырлық жырларының поэтикасы. –Алматы, 1993.

REFERENCES

- [1] Bатырлар жыры. I том. – Алматы, 1986. [In kaz.]
- [2] Таң // Semej . – 1925. – №1; Literatura i iskusstvo Kazahstana// – Alma-Ata. – 1939. – № 8-9; Literaturnyj kritik// Moskva. –1939. – №1.
- [3] Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. – Алматы, 1987. [In kaz.]
- [4] Zhirmunskij V.M., Zarifov H.T. Uzbekskij geroicheskij epos. –Tashkent, 1949[In Rus.]
- [5] Ybyraev SH. Epos әлемі. Қазақ батырлық жырларының поэтикасы. –Алматы, 1993. [In kaz.]

ГЕНЕЗИС СЮЖЕТОВ КАЗАХСКОГО ГЕРОИЧЕСКОГО ЭПОСА

*Мамыт А.А.¹

¹ Кандидат филологических наук, доцент кафедры казахского языка и литературы, Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент, Казахстан

amangeldi_65@bk.ru

Аннотация. В статье рассматриваются особенности таких наиболее известных произведений казахского героического эпоса, как «Алпамыс батыр», «Кобыланды батыр», «Ер Таргын», «Камбар батыр», события в которых описываются прежде всего с точки зрения исторической значимости, значимости для всей страны. Ставится цель описать закономерности, характерные для героического эпоса, особенности сюжетных линий, историю записи и распространения произведений. Идея работы в показе не только общих закономерностей, присущих жанру героического эпоса, но и указании места каждой из героических песен в устном народном творчестве казахов.

Научное исследование имеет научную и практическую значимость. Научная значимость заключается в целостном теоретическом восприятии произведений одного жанра, в указании места каждого произведения в устном творчестве казахского народа. Практическая значимость в возможности использования выводов работы в преподавании литературы, истории народа, текстологии в школе и вузе.

В работе проводится литературоведческий, историко- хронологический, текстологический анализы текстов героических песен, записанных в разное время от разных людей, из разных источников, а также опубликованных в позднее время. На материале анализа произведений героического эпоса не только казахского народа, но и других народов Средней Азии, России и других народов делаются выводы об общности сюжетных линий, отражении одних и тех же историко- культурных событий. Для подтверждения определенных положений работы автор приводит статистические данные.

В статье подробно рассматривается каждая героическая песня. Например, обращаясь к эпосу о Кобыланды, автор останавливается на таких проблемах, как: существование множества разновидностей «Кобыланды», говорится о 29 версиях песни о Кобыланды; начало легендарного сюжета, который относят ко временам династии Огуз-Кипчак. Считается, что в основе сюжета лежат давние отношения между кипчаками и Кызылбасом, жестокость Кызылбаса к кипчакам. На таких героических битвах построена основная линия повествования .

Решается также вопрос, является ли Кобыланды батыр исторической фигурой или вымышленным персонажем. Делается вывод, что песня «Кобыланды батыр» родилась как родовой эпос и постепенно превратилась в народную песню.

Такие же подробные сведения даются относительно и других произведений: «Алпамыс батыр», «Ер Таргын», «Камбар батыр».

Ключевые слова: героический эпос, историческая песня, сюжет, повествование, версия, сказитель, казахский фольклор.

GENESIS OF PLOTS OF THE KAZAKH HEROIC EPOS

* Mamyt A.A.¹

¹Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Kazakh Language and Literature, South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan

¹amangeldi_65@bk.ru

Abstract. The article examines the features of such most famous works of the Kazakh heroic epic as "Alpamys Batyr", "Kobylandy Batyr", "Er Targyn", "Kambar Batyr", the events in which are described primarily from the point of view of historical significance, significance for the whole country. The goal is to describe the patterns characteristic of the heroic epic, the peculiarities of the plot lines, the history of the recording and distribution of works. The idea of work is to show not only the general patterns inherent in the genre of heroic epic, but also indicating the place of each of the heroic songs in the oral folk art of Kazakhs.

Scientific research has scientific and practical significance. The scientific significance lies in the integral theoretical perception of works of one genre, in indicating the place of each work in the oral work of the Kazakh people. Practical significance in the possibility of using the conclusions of the work in the practice of teaching literature at school and university, in teaching the history of the people, in teaching textual criticism.

The work is devoted to literary, historical, chronological, textological analyzes of the texts of heroic songs, recorded at different times from different people, from different sources, as well as published at a later time. Based on the analysis of the works of the heroic epic not only of the Kazakh people, but also of other peoples of Central Asia, Russia and other peoples, conclusions

are drawn about the commonality of storylines, the reflection of the same historical and cultural events. To confirm certain provisions of the work, the author provides statistical data.

Each heroic song is examined in detail in the article. For example, referring to the epic about Koblandy, the author dwells on such problems as: the existence of many varieties of "Koblandy", it says about 29 versions of the song about Koblandy; the beginning of the legendary plot, which dates back to the times of the Oguz-Kipchak dynasty. It is believed that the plot is based on the long-standing relationship between the Kipchaks and Kyzylbas, the cruelty of Kyzylbas towards the Kipchaks. The main narrative line is built on such heroic battles.

The question is also being resolved whether Kobylandy batyr is a historical figure or a fictional character. It is concluded that the song "Kobylandy Batyr" was born as a clan epic and gradually turned into a folk song.

The same detailed information is given regarding other works "Alpamys batyr", "Er Targyn", "Kambar batyr".

Key words: heroic epic, historical song, plot, narration, version, storyteller, Kazakh folklore.

Статья поступила 24.11.2021